

KS. LESZEK SZEWCZYK

KIERUNKI BADAŃ
W HOMILETYCE NIEMIECKOJĘZYCZNEJ XXI WIEKU
(CZ. 1)*

RESEARCH DIRECTIONS IN GERMAN-SPEAKING HOMILETICS
OF 21ST CENTURY (PART 1)

A b s t r a c t. The purpose of this publication is to provide some insight into the latest directions of research in homiletics in German-speaking regions. Due to multitude of publications the study has been divided into two parts. The first part describes activities of the German Homiletics Association (AGH), a publishing series “Okumenische Studien zur Predigt” and homiletic theology handbooks. The second part will present, based on several dozens monographs published between 2000-2018, directions of research in German-speaking homiletics.

Key words: homiletics; theology of preaching; didactics of homiletics.

W ostatnich latach zauważa się systematyczny rozwój polskiej myśli homiletycznej. Prawie w każdej polskiej publikacji z zakresu teologii przepowiadania słowa Bożego, oprócz korzystania z rodzimych źródeł naukowych, występują liczne odniesienia do twórczości homiletów zagranicznych. Homileci znad Wisły korzystają z opracowań naukowych ukazujących się w języku

Ks. dr hab. LESZEK SZEWCZYK, prof. UŚ – prezbiter archidiecezji katowickiej, doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie homiletyki, profesor w Katedrze Teologii Pastoralnej, Liturgiki, Homiletyki i Katechetyki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Kierownik Studiów Doktoranckich WTL UŚ; adres do korespondencji ul. Starokościelna 3, 41-400 Mysłowice; e-mail: leszek.szewczyk@us.edu.pl; ORCID: 0000-0003-0424-3205.

* Opracowanie jest owocem stażu naukowego w Fakultecie Teologicznym w Fuldzie.

niemieckim, angielskim, francuskim czy włoskim. Zdaniem Jana Twardego, „homiletyka w języku niemieckim należy do najbardziej rozwiniętych w świecie, a m.in. dlatego, że żywo się nią zajmują homileci protestancy i katolicy, oddziałując wzajemnie na siebie”¹. Polscy homileci często odwołują się do dorobku naukowego całej rzeszy wybitnych teologów publikujących w języku niemieckim, takich jak: Johann Michael Sailer, Johann Baptist Hirscher, Josef Andreas Jungmann, Leo Scheffczyk, Franz Xaver Arnold, Bruno Dreher, Viktor Schurr, Thaddeus Soiron, Karl Rahner, Otto Semmelroth, Anselm Günthör. Z całą pewnością również przetłumaczone na język polski współczesne opracowania homiletów niemieckojęzycznych pozwalają się zapoznać z kierunkami rozwoju niemieckiej teologii homiletycznej². Czasopisma teologiczne w Polsce, zwłaszcza podejmujące zagadnienia z teologii praktycznej, zamieszczają opracowania teologów pastoralistów i homiletów niemieckojęzycznych. Polscy homileci aktywnie uczestniczą w spotkaniach stowarzyszenia homiletów niemieckiego obszaru językowego (Arbeitsgemeinschaft für Homiletik e.V. dalej: AGH)³. Wymiana myśli dokonuje się również podczas licznych kontaktów obejmujących studia w Niemczech, Austrii i Szwajcarii oraz staże i stypendia naukowe. Niemieckojęzyczna teologia homiletyczna także w XXI wieku może stanowić źródło inspiracji dla polskiej myśli homiletycznej. Celem niniejszej publikacji jest przybliżenie najnowszych kierunków badań w homiletyce niemieckiego obszaru językowego. Ze względu na mnogość publikacji opracowanie podzielono na dwie części. W pierwszej omówiona zostanie działalność Zrzeszenia Homiletów Niemieckich (AGH), seria wydawnicza *Ökumenische Studien zur Predigt* oraz podręczniki do teologii homiletycznej. W drugiej części zaprezentowane będą – na podstawie kilkudziesięciu opublikowanych w latach 2000–2018 monografii – kierunki badań w homiletyce niemieckojęzycznej.

¹ J. TWARDY, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Wydawnictwo Archidiecezji Przemyskiej, Przemyśl 2009, s. 55.

² A. SCHWARZ, *Jak pracować nad kazaniem*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993; R. ZERFASS, *Od aforyzmu do kazania*, Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995; R. ZERFASS, *Od perykopy do homilii*, Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995; K. MÜLLER, *Homiletyka na trudne czasy*, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

³ W kilku ostatnich spotkaniach uczestniczyli, między innymi, Jan Twardy, Henryk Sławiński, Leszek Szewczyk.

1. DZIAŁALNOŚĆ ZRZESZENIA HOMILETÓW NIEMIECKICH

W Niemczech istnieje 20 fakultetów i wyższych szkół, w których teologię katolicką studiują przyszli kapłani, świeccy teologowie, nauczyciele, katecheci, referenci parafialni i referenci pastoralni. W Niemczech w roku akademickim 2014/15 teologię w katolickich fakultetach teologicznych i seminariach duchownych studiowało ponad 21 tysięcy osób⁴. Teologię można również studiować w 19 fakultetach ewangelickich w uczelniach państwowych i 3 fakultetach w ramach istniejących uczelni ewangelickich. W Austrii istnieje 8 wydziałów teologicznych. Teologię wykładaną w języku niemieckim można również studiować w 4 wydziałach teologicznych w Szwajcarii i jednym we Włoszech⁵.

Odpowiednikiem Stowarzyszenia Homiletów Polskich (a w latach 1974-2010 Sekcji Homiletów Polskich) w krajach niemieckiego obszaru językowego jest Zrzeszenie Homiletów (AGH). Za początek istnienia tej organizacji podaje się rok 1970. Gromadzi ona naukowców zajmujących się teologią homiletyczną oraz praktyków podejmujących dzieło przepowiadania słowa Bożego. Obecnie do AGH należy około 70. duchownych i świeckich, katolików i protestantów z Niemiec, Holandii, Austrii, Szwajcarii i Polski. Celem, zdefiniowanym w statucie AGH, jest „promowanie teorii homiletycznej i praktyki kaznodziejskiej, rozwijanie nauki i dydaktyki, koordynacja wysiłków zmierzających do podniesienia jakości kaznodziejstwa w krajach niemieckojęzycznych poprzez projekty badawcze i publikacje” (Statut AGH § 2.2). Homileci związani z AGH spotykają się podczas konferencji naukowych, które odbywają się co dwa lata. Do roku 2018 zorganizowano 23 konferencje naukowe. Ich tematyka, proponowana przez członków AGH, odzwierciedla kierunki naukowych poszukiwań homiletyki niemieckiej. Najnowsze konferencje podejmowały następujące zagadnienia: *Przepowiadanie otwarte na historię życia. Reinterpretacja kazania kazualnego* (Magdeburg 2000); *Znaczenie niedzielного kazania* (Passau 2002); *Kazanie w katolickim i ewangelickim kontekście liturgiczno-kulturowym* (Hanower 2004); *Kaznodziejstwo do młodzieży* (Essen 2006); *Homiletyka i retoryka* (Würzburg 2008); *Kazanie i grzech* (Monachium 2010); *Mówić o Bogu nieznanym. Agnostycyzm i ateizm jako kontekst przepowiadania* (Wittenberg 2012); *Biblijne inspiracje w prze-*

⁴ Por. *Katholische Theologie – Informationen, Einrichtungen*, w: *Studium*. http://www.katholische-theologie.info/Portals/0/docs/DBK/1.%20Studierende%201994_2014.pdf [dostęp: 09.05.2018].

⁵ Por. *Fakultäten – Katholische Theologie Info*, w: <http://www.katholische-theologie.info/Studienorte/Fakultäten/tabid/72/Default.aspx> [dostęp: 07.11.2018].

powiadaniu (Passau 2014); *Musimy mówić. Kazanie i jego współczesne konteksty* (Brekum 2016). W 2018 roku spotkanie odbyło się w Mainz i poruszało kwestie związane z miejscem zagadnień politycznych w przepowiadaniu kaznodziejskim. Od wielu lat konferencje przebiegają według sprawdzonego schematu. Uczestnicy mają okazję wysłuchać kilku przygotowanych referatów, skoncentrowanych na wiodącej tematyce spotkania. Następnie w kilkusobowych grupach odbywają się warsztaty, dyskusje, wygłaszane są minireferaty. Spotkanie w grupach kończy się wypracowaniem krótkiego podsumowania i wniosków.

2. SERIA WYDAWNICZA ÖKUMENISCHE STUDIEN ZUR PREDIGT

Zazwyczaj po konferencjach AGH, w ramach serii Ökumenische Studien zur Predigt (dalej: ÖSP), publikowane są referaty prezentowane podczas spotkań oraz dodatkowe artykuły. Do tej pory ukazało się jedenaście tomów serii ÖSP. Profesor Ursula Roth z Wydziału Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem, a jednocześnie wiceprzewodnicząca AGH, uznaje serię ÖSP za jedno z największych osiągnięć współczesnej homiletyki niemieckojęzycznej⁶.

Seria ÖSP podejmuje zagadnienia homiletyczne, które według tradycyjnego podziału obejmują zakresy właściwe dla homiletyki fundamentalnej, materialnej, formalnej i szczegółowej. Choć w poszczególnych tomach serii ÖSP zakresy te przenikają się wzajemnie, to jednak można przyporządkować je do konkretnych działów homiletyki. Oprócz zagadnień teoretycznych każdy tom zawiera przykłady aplikacji projektów (nabożeństwa, kazania, warsztaty, ćwiczenia) w praktyce duszpasterskiej Kościoła katolickiego i ewangelickiego.

Drugi, piąty i dziewiąty tom serii ÖSP można przyporządkować do szeroko rozumianej homiletyki fundamentalnej. Drugi tom serii: *Das Evangelium ist eine Kraft Gottes. Die Predigt in den kulturellen Räumen der Gesellschaft*⁷, podejmuje zagadnienie oddziaływania przepowiadania słowa Bożego na współczesne społeczeństwo i kulturę, a więc wykraczające daleko poza przestrzeń sakralną. Piąty tom serii: *Kontrapunkte. Katholische und protestan-*

⁶ Wywiad z prof. Ursulą Roth (Frankfurt, 12.06.2018).

⁷ *Das Evangelium ist eine Kraft Gottes. Die Predigt in den kulturellen Räumen der Gesellschaft*, red. L. Mödl, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 1999.

*tische Predigtkultur*⁸, zawiera artykuły omawiające katolicki i protestancki kontekst liturgiczno-kulturowy kazania. Wskazane są różnice i podobieństwa w rozumieniu roli i znaczenia kazania w obu chrześcijańskich denominacjach. W dziewiątym tomie serii ÖSP: *Unbekannt. Predigen im Kontext von Agnostizismus und Atheismus*⁹, autorzy podejmują zagadnienie głoszenia słowa Bożego w środowisku agnastyków i ateistów. Również te osoby są słuchaczami słowa Bożego. Ma to miejsce podczas najważniejszych świąt chrześcijańskich, uroczystości rodzinnych, nabożeństw w atrakcyjnych regionach turystycznych lub w audycjach radiowych i telewizyjnych. Sytuacje powyższe wymagają od kaznodziejów szczególnego zaangażowania w posługę słowa oraz dostosowania treści i formy do możliwości percepcyjnych słuchaczy. W opracowaniu zamieszczono również przykłady jednostek kaznodziejskich wyraźnie dostosowanych do religijnie obojętnych słuchaczy.

Homiletyce materialnej poświęcono ósmy, dziesiąty i najnowszy – jedenasty tom ÖSP. W ósmym tomie: *Sündenpredigt*¹⁰, autorzy odwołują się do historii kaznodziejstwa i wskazują na liczne nieprawidłowości w głoszeniu kazań podejmujących tematykę grzechu. Tematyka ta pojawia się u niemieckich kaznodziejów bardzo rzadko, a w zasadzie jest w przepowiadaniu prawie nieobecna. Publikacja oprócz zagadnień teoretycznych zawiera również przykłady współczesnych jednostek kaznodziejskich analizujących zagadnienie grzechu i stawianych za wzór dzisiejszym kaznodziejom. W dziesiątym tomie serii: *Bibelhermeneutische und texttheoretische Zugänge zur Predigt*¹¹, autorzy poszczególnych artykułów omawiają kazanie jako wynik analizy hermeneutycznobiblijnej oraz teorii mowy i tekstu. Teksty biblijne wymagają właściwej interpretacji oraz dostosowanej do potrzeb współczesnych słuchaczy aktualizacji. Najnowszy, jedenasty tom serii ÖSP *Geforderte Rede. Konstellationen, Kontexte und Kompetenzen des Predigens*¹², podejmuje zagadnienia współczesnych kontekstów przepowiadania słowa Bożego. Autorzy opracowań przedstawiają zagadnienie konieczności głoszenia słowa mimo niesprzyja-

⁸ *Kontrapunkte. Katholische und protestantische Predigtkultur*, red. E. Garhammer, U. Roth, H.-G. Schöttler, Don Bosco, München 2006.

⁹ *Unbekannt. Predigen im Kontext von Agnostizismus und Atheismus*, red. U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2014.

¹⁰ *Sündenpredigt*, red. M. Meyer-Blanck, U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2012.

¹¹ *Bibelhermeneutische und texttheoretische Zugänge zur Predigt*, red. U. Roth, J. Seip, Don Bosco, München 2016.

¹² *Geforderte Rede. Konstellationen, Kontexte und Kompetenzen des Predigens*, red. U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2018.

jących okoliczności zewnętrznych, do których należą katastrofy, wypadki czy akty terroru. Omawiają również problematykę przygotowania kaznodziejów do głoszenia słowa Bożego w takich okolicznościach.

Współczesna homiletyka niemiecka często podejmuje zagadnienia formalnej strony wypowiedzi kaznodziejskiej. Znalazło to również odzwierciedlenie w pierwszym i siódmym tomie serii ÖSP. Pierwszy tom: *Predigt als offenes Kunstwerk. Homiletik und Rezeptionsästhetik*¹³, zawiera opracowania dotyczące wzajemnych relacji mówcy i słuchacza oraz kazania w relacji do retoryki i estetyki. Kazanie, rozumiane jako dzieło sztuki oratorskiej, powinno ułatwiać słuchaczom zrozumienie przesłania kaznodziei. Przyczyniając się do wzmocnienia doznań emocjonalnych, zachęca do pełniejszego wprowadzenia usłyszanych wskazań moralnych w konkretne sytuacje życiowe.

Tematyka siódmego tomu: *Homiletische Präsenz. Predigt und Rhetorik*¹⁴, jest kolejnym przejawem obserwowanego zwrotu ku retoryce w szeroko rozumianej kulturze. W kulturę tę wpisuje się również posługa kaznodziejska. Z poszukiwaniem przez kaznodziejów języka bardziej komunikatywnego związane są próby nowego odczytania retoryki jako narzędzia pozwalającego skuteczniej głosić słowo Boże. Ciągła konieczność dostosowywania wypowiedzi do zmieniających się okoliczności oraz w jeszcze większym stopniu zmieniającego się słuchacza wychowanego w kulturze obrazu, a nie słowa, stawia coraz trudniejsze wymagania kaznodziejom. Opracowanie zawiera przestrogi przed traktowaniem przepowiadania słowa Bożego wyłącznie jako sztuki żywego słowa. Wspólnota Kościoła konstituuje się poprzez słowo Boże, a kaznodzieja znający technikę mówienia osiąga znacznie lepszy skutek i większy oddźwięk.

Trzy tomy serii ÖSP (trzeci, czwarty i szósty) dotyczą zagadnień homiletyki szczegółowej. Tom trzeci: *Zwischen Schwellenangst und Schwellenzauber. Kasualpredigt als Schwellenkunde*¹⁵, zawiera opracowania dotyczące kaznodziejstwa kazualnego (obrzędowego). Autorzy przedstawiają teorię kazań ślubnych, pogrzebowych, chrzcielnych oraz podczas bierzmowania i konfirmacji. Całość dopełniają przykłady kazań obrzędowych. W tomie czwartym:

¹³ *Predigt als offenes Kunstwerk. Homiletik und Rezeptionsästhetik*, red. E. Garhammer, H.-G. Schöttler, Don Bosco, München 1998.

¹⁴ *Homiletische Präsenz. Predigt und Rhetorik*, red. M. Meyer-Blanck, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2010.

¹⁵ *Zwischen Schwellenangst und Schwellenzauber. Kasualpredigt als Schwellenkunde*, red. E. Garhammer, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 2002.

*Sonntäglich. Zugänge zum Verständnis von Sonntag, Sonntagskultur und Sonntagspredigt*¹⁶, autorzy omawiają znaczenie homilii (kazania) niedzielnej dla życia wspólnoty parafialnej, a w tomie szóstym: *Jugend und Predigt. Zwei fremde Welten?*¹⁷, znajdują się materiały dotyczące głoszenia słowa Bożego do młodzieży.

Zarówno w konferencjach organizowanych przez AGH jak i w serii wydawniczej ÖSP duże znaczenie mają wypowiedzi i materiały odnoszące się do praktyki duszpasterskiej Kościoła katolickiego i ewangelickiego. Jest to odpowiedź na panujące przekonanie, że praktyka kaznodziejska nie nadaża za pięknie rozwiniętą teorią homiletyczną.

3. PODRĘCZNIKI DO TEOLOGII HOMILETYCZNEJ I POMOCE DYDAKTYCZNE

Zdaniem Jana Twardego, „niemieckojęzyczna literatura homiletyczna – protestancka i katolicka – była i jest najbogatsza w świecie, między innymi dlatego, że Kościoły protestanckie w Niemczech w swoich założeniach teologicznych i w praktyce pastoralnej akcentują słowo Boże, Pismo Święte (*sola Scriptura – sola fides*), kaznodziejstwo, Pawłowe «*fides ex auditu*»”¹⁸. To właśnie protestancka teologia homiletyczna zdaje się dominować we współczesnej homiletyce niemieckiej. Do grona najważniejszych niemieckich homiletów XXI wieku należą między innymi: Martin Nicol, Alexander Deeg, Wilfried Engemann i Albrecht Grözinger wśród teologów protestanckich oraz pośród katolickich – Andreas Wollbold.

Homileci niemieccy przypisują duże znaczenie kształceniu przyszłych głosicieli słowa Bożego. Wśród publikacji istotną rolę ogrywają zatem opracowania zasługujące na miano podręczników do nauczania homiletyki.

Jednym z najważniejszych opracowań jest dzieło Wilfrieda Engemanna z Wydziału Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Wiedeńskiego: *Einführung in die Homiletik*¹⁹. Ten przedstawiciel tzw. homiletyki semiotycznej odwołuje się do

¹⁶ *Sonntäglich. Zugänge zum Verständnis von Sonntag, Sonntagskultur und Sonntagspredigt*, red. U. Roth, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 2003.

¹⁷ *Jugend und Predigt. Zwei fremde Welten?*, red. M. Meyer-Blanck, U. Roth, J. Seip, Don Bosco, München 2008.

¹⁸ J. TWARDY, *Książka profesor Antoni Lewek jako homileta i kaznodzieja*, „Kultura – Media – Teologia” 2(2010), z. 2, s. 46-47.

¹⁹ W. ENGEMANN, *Einführung in die Homiletik*, UTB, Tübingen–Basel 2011².

osiągnąć współczesnej teorii komunikacji. Engemann postrzega homiletykę jako naukę kontekstualną. Umieszcza działalność kaznodziejską w kontekście poszczególnych elementów procesu komunikacyjnego: podmiotu, słuchacza, treści i formy wypowiedzi kaznodziejskiej. W drugiej części podręcznika precyzyjnie analizuje poszczególne okoliczności wypowiedzi kaznodziejskich. W kolejnej części opracowania podejmuje zagadnienie teologii kazania. W ostatniej, czwartej części podręcznika, omawia proces przygotowania kazań i konkretne pomoce służące temu procesowi oraz analizuje różne modele kazań. Autor w przystępny sposób formułuje praktyczne wskazania i instrukcje.

Wilfried Engemann jest także współredaktorem kolejnego opracowania, które można uznać za podręcznik do homiletyki. Wraz z Frankiem Lütze, profesorem dydaktyki i katechetyki, przygotowali publikację *Grundfragen der Predigt. Ein Studienbuch*²⁰. To zbiór artykułów kilkunastu autorów, głównie homiletów ewangelickich. Opracowanie składa się z dziewięciu rozdziałów, każdy zaś rozdział dzieli się na część ukazującą podstawę teoretyczną omawianego zagadnienia oraz część zawierającą uwagi dotyczące praktyki. Poszczególne rozdziały podejmują zagadnienia: głoszenia słowa Bożego jako wyzwania teologicznego, znaczenia osoby kaznodziei, związku między tekstem biblijnym a kazaniem, słuchacza kazania, struktury i formy kazań. Następnie analizie zostało poddane zagadnienie znaczenia warstwy językowej w przepowiadaniu słowa Bożego i głoszenia w ramach akcji liturgicznej. Ostatnie dwa rozdziały publikacji omawiają zagadnienie poszczególnych aspektów analizy kazań oraz sposobu ich przygotowania.

Bardzo przejrzysty podział publikacji, odwołujący się tak do zagadnień z zakresu homiletyki materialnej jak i formalnej, przy jednoczesnym spojrzeniu na poszczególne zagadnienia zarówno z perspektywy teoretycznej i praktycznej, czyni omawiane opracowanie bardzo pomocnym w procesie kształcenia obecnych jak i przyszłych głosicieli słowa Bożego, zwłaszcza w kręgach kaznodziejstwa protestanckiego.

Kolejnym wartym odnotowania podręcznikiem z homiletyki jest opracowanie Albrechta Grözingera, emerytowanego profesora teologii pastoralnej z Uniwersytetu w szwajcarskiej Bazylei i ewangelickiego pastora²¹. Jego monografia *Homiletik* rozpoczyna się od wskazania na współczesne perspektywy teologii homiletycznej. Obecne przepowiadanie słowa Bożego musi

²⁰ *Grundfragen der Predigt. Ein Studienbuch*, red. W. Engemann, F. Lütze, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2006.

²¹ A. GRÖZINGER, *Homiletik*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2008.

uwzględniać dokonujące się zmiany dotyczące procesów pluralizacji, indywidualizacji i globalizacji²². Lekarstwem na znaczną utratę siły przekonywania teraźniejszego kaznodziejstwa jest, zdaniem Grözingera, powrót do „biblijnego tła” kazania²³. Drugi rozdział zawiera przekrojową historię kazania, od czasów pierwotnego Kościoła aż po koniec dwudziestego wieku.

Rozdział trzeci podejmuje zagadnienie kazania w systemie teorii komunikacji. Kluczowym jest stwierdzenie, że słuchacze powinni odkryć „relacje między Bogiem historii i historii człowieka”²⁴. Grözinger identyfikuje kazanie jako „dzieło sztuki”²⁵. W rozdziale „Kazania w społeczeństwie medialnym” autor zachęca do wykorzystania możliwości głoszenia słowa Bożego, jakie dają obecnie środki masowego przekazu. Ostatnia część opracowania podejmuje zagadnienie praktyki kaznodziejskiej. Grözinger podaje wskazówki dotyczące głoszenia słowa Bożego w czasie nabożeństw oraz podczas ważnych wydarzeń z życia słuchaczy (Kasualpredigten). W całości opracowania można znaleźć liczne odniesienia do bardzo popularnej, zwłaszcza w środowisku homiletów protestanckich, „homiletyki dramaturgicznej”. Autor daleki jest od podawania wskazówek pomagających opanować rzemiosło kaznodziejskie, uznając sam akt przepowiadania za możliwy do przeanalizowania za pomocą narzędzi właściwych „teorii sztuki”²⁶.

Kolejną publikacją, zasługującą na miano podręcznika do homiletyki, jest opracowanie pastoralisty z Uniwersytetu w Monachium, katolickiego duchownego Andreasa Wollbolda *Predigen Grundlagen und praktische Anleitung*²⁷. Monografia dzieli się na dwie zasadnicze części. W pierwszej Wollbold omawia podstawy homiletyki retorycznej. Wskazuje na kazania jako słowo Boga i słowo człowieka. Odwołuje się do znanej zasady, iż na płaszczyźnie teologicznej przepowiadanie kaznodziejskie jest słowem Bożym, a na płaszczyźnie antropologicznej – mową człowieka. Następnie autor omawia liturgiczne i pozaliturgiczne formy kaznodziejskie oraz tzw. trójkąt homiletyczny: kaznodzieja – słuchacz – tekst. W drugiej części opracowania Wollbold przedstawia praktyczny model przygotowania kazania. Odwołuje się do znanych w klasycznej retoryce etapów pracy nad przemówieniem: *inventio, dispositio, elo-*

²² Tamże, s. 26.

²³ Tamże, s. 32.

²⁴ Tamże, s. 121.

²⁵ Tamże, s. 158.

²⁶ Tamże, s. 327.

²⁷ A. WOLLBOLD, *Predigen Grundlagen und praktische Anleitung*, Pustet, Regensburg 2017.

cutio, memoria i actio. Andreas Wollbold wskazuje na konieczność odnowy przepowiadania i stawia siedem tez odnoszących się zarówno do treści jak i formy przepowiadania kaznodziejskiego. (1) W przepowiadaniu słowa Bożego kaznodzieja i jego przekonania manifestują się w każdym słowie. Świadek jest całym sobą, to on ręczy ze swoim doświadczeniem, zaangażowaniem swojego życia, swoją wiarygodnością za to, co głosi. Zarazem nie mówi nic subiektywnego i nie reprezentuje jedynie własnej opinii, ale opowiada się za obiektywną prawdą i doktryną Kościoła. (2) Przepowiadanie musi być proste, ale jednocześnie musi posługiwać się wszelkimi możliwymi środkami językowymi, aby przekazać swoje przesłanie tak skutecznie i jasno, jak to tylko możliwe. (3) Przepowiadanie musi ukazać mówcom i słuchaczom wymagania, które Bóg kieruje do nich, ale zarazem być pomysłowe w argumentacji, aby uczynić je zrozumiałymi. (4) Przepowiadanie słowa Bożego zajmuje kluczową pozycję w nowej ewangelizacji jako część większego projektu ewangelizacji. W rzeczywistości odgrywa ono nieodzowną rolę we wszystkich fazach ewangelizacji: jako pierwsze orędzie misjonarskie chrześcijańskiego kerygmatu dla niewierzących, jako katechetyczne wyjaśnianie wiary w jej organicznym kontekście, jako jej przenikanie do *intellectus fidei*, jako uzasadnienie i pogłębienie dialogu z innymi religiami i światopoglądami oraz na końcu, jako wizja połączenia wiary, kultury i życia, które przeciwdziała „rozłamowi ewangelii i kultury”. Biorąc pod uwagę to ogólnikowe znaczenie kazania, należy jednak również zauważyć, jak nieskuteczne pozostaje wypowiedane słowo, jeśli nie jest ono osadzone w różnorodnych chrześcijańskich doświadczeniach i praktykach. Kazanie jest narzędziem, ale życie chrześcijańskie jest początkowym miejscem jego użycia. Tematyka głoszonego słowa powinna być możliwa do doświadczania w określonych przestrzeniach, dopiero wtedy kazanie będzie skuteczne. (5) Przepowiadanie musi znaleźć swój własny temat – ale nie ograniczać się do treści czysto religijnych lub zwykłego streszczenia biblijnych przesłań, lecz „znaleźć Boga we wszystkim – *invenire Deum in omnibus*” (Ignacy Loyola). (6) Każde głoszenie słowa Bożego musi podtrzymywać prymat logosu w obliczu etosu, musi przede wszystkim świadczyć o akcie zbawienia, a nie stawiać żądań i nakazów moralnych. Prawda Boża wzywa do nowego postępowania. Nie ma rozbieżności między teorią a praktyką, pomiędzy nauczaniem a moralnością. (7) Homilia/kazanie musi przemawiać – ale jednocześnie rezygnować z inflacji słów (tzw. polylogia)²⁸.

²⁸ Tamże, s. 53-54.

W kaznodziejstwie wciąż widoczne są niedomagania wynikające między innymi z braków w przygotowaniu kaznodziejów. Głównym zadaniem homiletów powinno być zatem wychowanie kompetentnych i zaangażowanych kaznodziejów, a jednym z warunków odnowy kaznodziejstwa musi być doskonalenie wykładów i ćwiczeń z homiletyki, wyrażające się harmonijnym powiązaniem teorii z praktyką przepowiadania. Współcześni homileci niemieckojęzyczni podejmują również zagadnienie dydaktyki homiletyki. Przedstawiają najnowsze koncepcje nauczania homiletyki oraz dzielą się swoim doświadczeniem prowadzenia wykładów, ćwiczeń i warsztatów dla przyszłych kaznodziejów.

Lars Charbonnier, Konrad Merzyn i Peter Meyer zredagowali dzieło *Homiletik. Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung*²⁹. Opracowanie kierowane jest do studentów homiletyki oraz głosicieli słowa Bożego i zawiera opracowania przygotowane przez czternastu ewangelickich homiletów i pastoralistów³⁰. Przedstawiają oni stosowane przez siebie metody dydaktyczne w nauczaniu homiletyki oraz przykłady przygotowania poszczególnych jednostek kaznodziejskich. We wstępie do opracowania znajduje się omówienie najważniejszych współczesnych wyzwań dla homiletyki oraz praktyki kaznodziejskiej.

Kolejna pomoc dydaktyczna, *Predigen lehren. Methoden für die homiletische Aus- und Weiterbildung*, powstała pod redakcją Petera Meyera i Kathrin Oxen³¹, to przegląd współczesnych metod dydaktycznych w kształceniu homiletycznym. Pierwsza część opracowania przedstawia współczesne kierunki formacji kaznodziejskiej. Następnie 41 autorów prezentuje swoje metody nauczania homiletyki. Materiał podzielono na sześć grup zagadnień odwołujących się do ogólnej orientacji w sytuacji kaznodziejskiej, rozpoznania w kontekście posługi kaznodziejskiej, umiejętności interpretacji tekstów biblijnych, aktualizacji przesłania biblijnego w środowisku współczesnych słuchaczy, poszczególnych etapów przygotowania jednostki kaznodziejskiej oraz o działalności kaznodziei po wygłoszeniu mowy.

²⁹ *Homiletik. Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung*, red. L. Charbonnier, K. Merzyn, P. Meyer, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2012.

³⁰ Autorami poszczególnych części są: Alexander Deeg, Wilhelm Grab, Albrecht Grozinger, Hans-Günter Heimbrock, Jan Hermelink, Manfred Josuttis, Izolda Karle, Gerhard Marcel Martin, Michael Meyer-Blanck, Christian Möller, Martin Nicol, David Plüss, Uta Pohl-Patalong, Helmut Schwier i Birgit Weyel.

³¹ *Predigen lehren. Methoden für die homiletische Aus- und Weiterbildung*, red. P. Meyer, K. Oxen, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2015.

Na miano pomocy dydaktycznej zasługuje opracowanie Stefanie Wöhrle pt. *Predigtanalyse. Methodische Ansätze – homiletische Positionen – didaktische Konsequenzen*³². Autorka analizuje poszczególne kazania z perspektywy homiletyki, teologii praktycznej oraz nauk społecznych i humanistycznych. Wskazuje na proces przygotowania i wygłoszenia kazania.

Teolog pastoralista Michael Herbst i muzykolog Matthias Schneider opublikowali monografię pt. *Wir predigen nicht uns selbst – Ein Arbeitsbuch für Predigt und Gottesdienst*³³. Omawiają w niej poszczególne etapy przygotowania do posługi głoszenia słowa Bożego. Poszczególne jednostki kaznodziej-skie opracowują za pomocą siedmiu kroków: uwzględnienie poszczególnych okresów roku liturgicznego – osobista medytacja – medytacja egzegetyczna – medytacja homiletyczna – opracowanie retoryczne – uwzględnienie kontekstu liturgicznego – wygłoszenie.

Annette Cornelia Müller z Instytutu Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu w Kassel, w monografii *Predigt schreiben. Prozess und Strategien der homiletischen Komposition*³⁴, dokonuje szczegółowej analizy dwunastu jednostek kaznodziejskich. Stawia przy tym dwa zasadnicze pytania badawcze: jaką funkcję pełni proces pisania kazania w przygotowaniu głoszenia słowa Bożego i jakich strategii używają kaznodzieje podczas przygotowania manuskryptu swojego kazania? Autor wyjaśnia znaczenie aspektów proceduralnych, poznawczych, społecznych, emocjonalnych i duchowych w tworzeniu poszczególnych kazań.

Dwie publikacje przygotowano pod redakcją austriackich pastoralistów związanych ze środowiskiem akademickim: Marii Elisabeth Aigner (Graz), Johanna Pocka (Wiedeń) i Hildegardy Wustmans (Linz). W pierwszej z nich: *Wie heute predigen? Einblick in die Predigtwerkstatt*³⁵, redaktorzy zamieścili jedenaście artykułów. Opracowanie rozpoczyna się od wskazania na współczesne uwarunkowania głoszenia słowa Bożego. Następnie omówiony jest kontekst głoszenia słowa Bożego (emocje podczas głoszenia, konieczność uwzględnienia płci i homilie ślubne), biblijne źródła przepowiadania (biblio-

³² S. WÖHRLE, *Predigtanalyse. Methodische Ansätze – homiletische Positionen – didaktische Konsequenzen*, LIT Verlag, Münster–Berlin 2006.

³³ M. HERBST, M. SCHNEIDER, *Wir predigen nicht uns selbst - Ein Arbeitsbuch für Predigt und Gottesdienst*, Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn 2008.

³⁴ A.C. MÜLLER, *Predigt schreiben. Prozess und Strategien der homiletischen Komposition*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2014.

³⁵ *Wie heute predigen? Einblick in die Predigtwerkstatt*, red. M.E. Aigner, J. Pock, H. Wustmans, Echter, Würzburg 2014.

log jako wspólnotowe głoszenie słowa, krąg biblijny jako forma przygotowania do głoszenia słowa Bożego), formalne elementy wypowiedzi kaznodziej-skiej (inspiracje retoryczne w kaznodziejstwie, narzędzie językowe między kreatywnością a tożsamością) oraz pozawerbalne środki kaznodziejskie (sztuka prezentacji, przestrzeń kościelna i pozakościelna). W drugim opracowaniu *Wo heute predigen? Verkündigung an bekannten und ungewöhnlichen Orten*³⁶, szesnastu autorów udziela odpowiedzi na pytanie o współczesne głoszenie słowa w różnych miejscach i okolicznościach. Wśród miejsc i okoliczności autorzy omawiają, między innymi, kaznodziejstwo dla młodzieży, kaznodziejstwo więzienne, głoszenie w mediach społecznościowych, kaznodziejstwo „uliczne”. Autorzy poruszają zagadnienie kaznodziejstwa podczas sakramentów i sakramentaliów, głoszenie słowa do ludzi doświadczonych demencją i wykorzystywanie rekwizytów w kaznodziejskim posługiwaniu.

Wspomniany już Wilfried Engemann³⁷ wśród ważnych publikacji niemieckojęzycznych, podejmujących zagadnienie dydaktyki homiletyki, umieszcza opracowania Susanne Wolf-Withöft, Klause Schwarzwällera, Volkera A. Lehnerta, Rainera Knielinga. Wymienieni autorzy reprezentują protestanckie ośrodki naukowe i duszpasterskie i są odpowiedzialni za przygotowanie kaznodziejskie kandydatów do pełnienia posługi słowa. Susanne Wolf-Withöft³⁸ omawia strukturę nabożeństw i rolę posługi kaznodziejskiej, akcentuje zwłaszcza znaczenie elementów „bibliodramatycznych” w głoszeniu słowa Bożego. Klaus Schwarzwäller³⁹, na podstawie swojego wieloletniego doświadczenia kaznodziejskiego, omawia codzienne problemy związane z głoszeniem kazań. Szczegółowo analizuje wymagania stawiane kaznodziejom przez zwierzchników i wiernych wspólnot protestanckich. Volker A. Lehnert⁴⁰ przedstawia „praktyczną instrukcję swobodnego głoszenia słowa Boże-

³⁶ *Wo heute predigen? Verkündigung an bekannten und ungewöhnlichen Orten*, red. M.E. Aigner, J. Pock, H. Wustmans, Echter, Würzburg 2018.

³⁷ Wilfried Engemann omówił najważniejsze opracowania, zasadniczą problematykę i perspektywy rozwoju homiletyki niemieckojęzycznej na początku XXI wieku. W. ENGEMANN, *Homiletische Literatur zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Schwerpunkte, Problemanzeigen und Perspektiven*, cz. 1. „*Theologische Rundschau*” 75(2010), z. 2, s. 163-200; cz. 2. „*Theologische Rundschau*” 75(2010), z. 3, s. 304-341.

³⁸ S. WOLF-WITHÖFT, *Predigen lernen. Homiletische Konturen einer praktisch-theologischen Spieltheorie*, Kohlhammer, Stuttgart 2002.

³⁹ K. SCHWARZWÄLLER, *Von der Kanzel. Ein nachdenkliches Brevier für alle, die predigen*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 2003.

⁴⁰ V.A. LEHNERT, *Kein Blatt vor'm Mund. Frei predigen lernen in sieben Schritten. Kleine praktische Homiletik*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2006.

go”, a Rainer Knieling⁴¹ analizuje zagadnienie tworzywa kaznodziejskiego i stawia tezę, iż „głoszenie kazań oznacza po prostu mówienie o Bogu”⁴².

*

Omówione powyżej publikacje stanowią tylko część opracowań niemieckojęzycznych XXI wieku, zasługujących na miano podręczników do homiletyki i pomocy dydaktycznych dla obecnych i przyszłych głosicieli słowa Bożego. Liczba tych opracowań budzi uznanie, szczególnie aktywni są w tym zakresie reprezentanci homiletyki protestanckiej. Zarówno pobieżna obserwacja, jak i wypowiedzi teologów świadczą o ogromnym zapotrzebowaniu na tego typu publikacje. Profesor Bernhard Spielberg z Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu we Freiburgu zaznacza, że z publikacji tych korzystają zarówno protestanci, jak i katolicy. „Wydaje się, że ci drudzy jednak częściej wprowadzają postulaty teoretyczne do praktyki kaznodziejskiej”⁴³.

Mnogość analizowanych publikacji powinna stanowić okazję do refleksji nad stanem polskiego piśmiennictwa homiletycznego. I o ile zagadnienie dydaktyki homiletyki jest już w znacznym stopniu przeanalizowane⁴⁴, to propozycja całościowego opracowania problematyki teologii homiletycznej w formie podręcznikowej⁴⁵ wciąż nie znajduje odpowiedzi.

⁴¹ R. KNIELING, *Was predigen wir ? Eine Homiletik*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2009, s. 191.

⁴² Por. W. ENGEMANN, *Homiletische Literatur zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, cz. 2, s. 329-337.

⁴³ Wywiad z prof. Bernhardem Spielbergiem (Freiburg, 20.06.2018).

⁴⁴ *Dydaktyka homiletyki*, red. J. Twardy, Wydawnictwo Księgarni św. Jacka, Katowice 2001; *Integralne kształcenie kaznodziei*, red. W. Broński, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006; W. BROŃSKI, *Formacja homiletyczna alumnów w wyższych seminariach duchownych w Polsce. Studium homiletyczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

⁴⁵ J. TWARDY, *Źródła przemian we współczesnej homiletyce fundamentalnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 39(2006), z. 1, s. 122.

BIBLIOGRAFIA

- Bibelhermeneutische und texttheoretische Zugänge zur Predigt, red. U. Roth, J. Seip, Don Bosco, München 2016.
- BRÓŃSKI W., Formacja homiletyczna alumnów w wyższych seminariach duchownych w Polsce. Studium homiletyczne, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Das Evangelium ist eine Kraft Gottes. Die Predigt in den kulturellen Räumen der Gesellschaft, red. L. Mödl, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 1999.
- Dydaktyka homiletyki, red. J. Twardy, Wydawnictwo Księgarni św. Jacka, Katowice 2001.
- ENGEMANN W., Einführung in die Homiletik, UTB, Tübingen–Basel 2011².
- ENGEMANN W., Homiletische Literatur zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Schwerpunkte, Problemanzeigen und Perspektiven, cz. 1 „Theologische Rundschau” 75(2010), z. 2, s. 163-200.
- ENGEMANN W., Homiletische Literatur zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Schwerpunkte, Problemanzeigen und Perspektiven, cz. 2. „Theologische Rundschau” 75(2010), z. 3, s. 304-341.
- Fakultäten – Katholische Theologie Info, w: <http://www.katholische-theologie.info/Studienorte/Fakultäten/tabid/72/Default.aspx> [dostęp: 07.11.2018].
- Geforderte Rede. Konstellationen, Kontexte und Kompetenzen des Predigens, red. U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2018.
- GRÖZINGER A., Homiletik, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2008.
- Grundfragen der Predigt. Ein Studienbuch, red. W. Engemann, F. Lütze, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2006.
- HERBST M., SCHNEIDER M., Wir predigen nicht uns selbst – Ein Arbeitsbuch für Predigt und Gottesdienst, Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn 2008.
- Homiletik. Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung, red. L. Charbonnier, K. Merzyn, P. Meyer, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2012.
- Homiletische Präsenz. Predigt und Rhetorik, red. M. Meyer-Blanck, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2010.
- Integralne kształcenie kaznodziei, red. W. Broński, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
- Jugend und Predigt. Zwei fremde Welten?, red. M. Meyer-Blanck, U. Roth, J. Seip, Don Bosco, München 2008.
- Katholische Theologie – Informationen, Einrichtungen, Studium, w: http://www.katholische-theologie.info/Portals/0/docs/DBK/1.%20Studierende%201994_2014.pdf [dostęp: 09.05.2018].
- KNIELING R., Was predigen wir? Eine Homiletik, Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn 2009.
- Kontrapunkte. Katholische und protestantische Predigtkultur, red. E. Garhammer, U. Roth, H.-G. Schöttler, Don Bosco, München 2006.
- LEHNERT V.A., Kein Blatt vor'm Mund. Frei predigen lernen in sieben Schritten. Kleine praktische Homiletik, Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn 2006.
- MÜLLER A.C., Predigt schreiben. Prozess und Strategien der homiletischen Komposition, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2014.
- MÜLLER K., Homiletyka na trudne czasy, Wydawnictwo M, Kraków 2003.
- Predigen lehren. Methoden für die homiletische Aus- und Weiterbildung, red. P. Meyer, K. Oxen, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2015.
- Predigt als offenes Kunstwerk. Homiletik und Rezeptionsästhetik, red. E. Garhammer, H.-G. Schöttler, Don Bosco, München 1998.
- SCHWARZ A., Jak pracować nad kazaniem, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.
- SCHWARZWÄLLER K., Von der Kanzel. Ein nachdenkliches Brevier für alle, die predigen, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 2003.

- Sonntäglich. Zugänge zum Verständnis von Sonntag, Sonntagskultur und Sonntagspredigt, red. U. Roth, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 2003.
- Sündenpredigt, red. M. Meyer-Blanck, U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2012.
- TWARDY J., Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie, Wydawnictwo Archidiecezji Przemyskiej, Przemyśl 2009.
- TWARDY J., Źródła przemian we współczesnej homiletyce fundamentalnej, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 39(2006), z. 1, s. 112-125.
- TWARDY J., Ksiądz profesor Antoni Lewek jako homileta i kaznodzieja, „Kultura – Media – Teologia” 2(2010), z. 2, s. 44-63.
- Unbekannt. Predigen im Kontext von Agnostizismus und Atheismus, red. U. Roth, J. Seip, B. Spielberg, Don Bosco, München 2014.
- Wie heute predigen? Einblick in die Predigtwerkstatt, red. M.E. Aigner, J. Pock, H. Wustmans, Echter, Würzburg 2014.
- Wo heute predigen? Verkündigung an bekannten und ungewöhnlichen Orten, red. M.E. Aigner, J. Pock, H. Wustmans, Echter, Würzburg 2018.
- WÖHRLE S., Predigtanalyse. Methodische Ansätze – homiletische Positionen – didaktische Konsequenzen, LIT Verlag, Münster–Berlin 2006.
- WOLF-WITHÖFT S., Predigen lernen. Homiletische Konturen einer praktisch-theologischen Spieltheorie, Kohlhammer, Stuttgart 2002.
- WOLLBOLD A., Predigen Grundlagen und praktische Anleitung, Pustet, Regensburg 2017.
- ZERFASS R., Od aforyzmu do kazania, Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995.
- ZERFASS R., Od perykopy do homilii, Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995.
- Zwischen Schwellenangst und Schwellenzauber. Kasualpredigt als Schwellenkunde, red. E. Garhammer, H.-G. Schöttler, G. Ulrich, Don Bosco, München 2002.

KIERUNKI BADAŃ W HOMILETYCE NIEMIECKOJĘZYCZNEJ XXI WIEKU (CZ. 1)

S t r e s z c z e n i e

Celem niniejszej publikacji jest przybliżenie najnowszych kierunków badań w homiletyce niemieckiego obszaru językowego. Ze względu na mnogość publikacji opracowanie podzielono na dwie części. W pierwszej omówiona została działalność Zrzeszenia Homiletów Niemieckich (AGH), seria wydawnicza Ökumenische Studien zur Predigt oraz podręczniki do teologii homiletycznej. W drugiej części zaprezentowano – na podstawie kilkudziesięciu opublikowanych w latach 2000-2018 monografii – kierunki badań w homiletyce niemieckojęzycznej.

Słowa kluczowe: homiletyka; teologia przepowiadania; dydaktyka homiletyki.